

KÜLÖNFÉLÉK.

SZEKÉR JOAKHIM ÉS A MAGYAR ROBINZON.

A hősködő, finnyás és okoskodó regények közt az elbeszélő irodalomba, mint a friss, éltető és erősítő tengeri szellő hatott be Angliából 1719-ben egy könyv, mely egy sokat és szokatlanokat szenvedett embernek sorsával megbiztatta és fölbátorította, úgy szólván, az egész mívelt emberiséget. Magának írójának élete is csupa hányatás és küzdelem, valóságos regény volt. Defoe Dánielnek (1661—1731) is nem egyszer kellett újra kezdenie pályáját s még gonoszabb magányban, a börtön magányában küzdenie, mint hősének. Volt kereskedő, tisztviselő, katona, szerkesztő; politikai szerepléseért, irataiért, kegyetlenül üldözték az államegyház és tory-párt hatalmasai, pellengérré állították, fülét is levágták s pamfletjeiért ismételve bezáratták. Mint író, a Stuartok s az uralkodó egyház ellen rettenthetetlen bátorsággal, elmésséggel és hatással küzdött. Életének regényét legérdekesebben Lee írta meg 1869-ben, három kötetben; rövid vázlatát Malmosi Károlynak magyar Robinzon-fordítása (1874) előtt is megtaláljuk. Sanyarú sorsában mintegy utolsó menedékkül fordult a költészethez s ötvenöt éves korában megírta, Selkirk Sándor matróz naplója és elbeszélése alapján, azt a könyvet, mely nevét halhatatlanná tette: a yorki *Robinson-Crusó* életét s csodálatos és meglepő kalandjait, két kötetben.

Ki ne ismerné e munka tartalmát, mely Rousseau ajánlása óta az ifjúságnak legkedvesebb olvasmánya, s annyi fölemelő és bölcs tanulság tárháza minden kor számára? Nemcsak meséje szokatlanságával kötötte le olvasóit s köti le mind maig, hanem problémájának lélektani és erkölcsi érdekességével is. A képzelet élénken foglalkoztatja, midőn a nyugoti óceánnak ama távoli szigetén oly jeleneteket festhet, melyek a valóság érdeme mellett a fantasztikus feltalálás egész izgató erejével hatnak. Hány millió arcz pirúlt ki másfél század óta a lapoknál, mikor Robinzon emberi lábnyomokat talál a homokbau, mikor az emberevő vadak kikötnek szigetén, vagy mikor éhhalál fenyegeti! De szívünket és

értelmünket is mélyen megilletők tanulságai. A mindentől elhagyott ember is, természeti adományainál és kitartásánál fogva, biztosíthatja létét, megalapíthatja hatalmát s a legkétségbeesettebb helyzetben is diadalt arathat: — ezt tanítja *Robinson* sorsa. Mily vigasztaló tanítás volt ez a kontinens lenyűgözött népeinek; mennyire serkentő az egyéni erőbe vetett önbizalmat! A könyvnek egyénítő, jellemzőbb vonásai nem igen vannak; előadása épen nem választékos, majdnem a közönségességig egyszerű. De realiztikus hűségében, részletező pontosságában az elbeszélés hitető erejének valószínű mintája. A hajótörés rajza, a magányos sziget leírása, a természetes, egyszerű reflexiók az egyedülvalóság fenségéről és borzalmáról jobban hatnak, mint a legmesterségesebb ékesszólás. Érdeklődéssel és részvétellel kísérik *Robinson* nyomról-nyomra az eszközök megszerzésében, melyek létét elviselhetőbbé teszik. — s az egymemű küzdelemben a helyzeteknek mennyi változatossága, a leleménynek mily gazdagsága nyilatkozik! *Dunlop* írja, hogy emberi teremtés sorsa még több szánakozást nem keltett, mint a hajótörött matrózé. Ezen kívül a feltárt képben mindenki érzett valami nagyobbát a tulajdonképeni mesénél. *Hettner*, ki egy érdekes és tanulságos értekezést adott ki *Robinsonról s a Robinsonidokról* (1854) írja: »Egy kép tárul itt föl előttünk, oly nagy és hatalmas, hogy benne az emberi nemnek folytonos és természetes fejlődését tisztán áttekinthetjük. A *Robinson* egy neme a történet bölcséletének.«

A tárgyának új volta, a mese érdekessége, az alapgondolatban rejlő mély tanulság s a korviszonyok gyorsan népszerűvé tették *Defoe* könyvét nemcsak Angliában, hanem egész Európában. *Saint-Hyacinthe* és *Esseng* francia fordítása már 1720-ban megjelent s ennek alapján készült 1721-ben az első német lipcei kiadás. Majd a többi európai nyelvekbe is átment, részint fordításokban, részint kivonatokban. Az eredeti angol munkán csak két magyar átdolgozás alapszik s ezek sem közvetlenül: a *Vasárnapi Könyvtárban* *Pákh Albert* kivonata (1858) s még újabban *Malmosi Károlyé*, mely 1874-ben jelent meg. Korán felismerték a *Robinson*-nak nevelő, értelem- és szívképző hatását. *Rousseau* írja felőle: »Mint hogy már egyszer könyv nélkül nem lehetünk, tehát van egy, mely az én ítéletem szerint legszerencsésebb a természeti nevelés leírásában. Ezt a könyvet fogja legalább olvasni az én *Emilem*, és sok ideig mind csak ebből fog egész könyvtárja állani, sőt mindenkor is ez fog annak legfőbb polczán ülni. Az olyan textus lesz, mellynek a természeti tudományokról való minden mi okoskodásunk csak magyarázatja és megvilágosítása. Az mindenkor támogató igazság gyanánt fog nekünk szolgálni, valamig megért tételre jutni előmenetelesen törekedünk; valamig olvasásbéli jó

izlésünk meg nem romlik. azt mindenkor gyönyörködve olvasandjuk. De hát ugyan melyik az a csudálatos könyv? Nem Arisztoteles-é? vagy Plinius? vagy Buffon? Nem, hanem *Robinson Crusó*.«¹⁾ Egyenesen ilyen, nevelési célból dolgozta át és adta ki 1779-ben Defoe regényét a német Campe. Az eredeti történetnek elejét és végét megváltoztatta, hőséne (vagy a mint ő mondja: *vitézének*) otthonát Hamburgba tette át, részleteiben sokkép módosította (így nála a pusztaszigetre vetett hajósoknak minden európai eszköze teljesen hiányzik) s az egészet egy családi beszélgetés formájába, illetőleg keretébe öntötte. E könyv németül száz év alatt hetvenhét alkalommal adatott ki.

Néhány év múlva ez az *ifjabbik Robinson* két kiadásban is megjelent magyarul. Az egyik Gelei József, akkor jászberényi professzor fordítása volt, mely Pozsonyban 1787-ben látott napvilágot. Nevezetes e munkának az a bírálata, melyet róla Kazinczy az 1788. *Magyar Múzeum*ba irt. A széphalmi mester felfogását, nyelvünk művelése ügyében, e cikk úgy szólván fejlődésének első fokozatán mutatja. A finomkodásra való hajlam már nyilatkozik benne. Élesen kel ki a »szenvedhetetlen populáris alacsony szövegek« ellen, s ezek közé soroz ilyeneket is: *goromba szándék, egy kicsit gondolkodott, füle botját se hajtotta rá, könyvet kerekíteni.* Az efféléket azonban még általában nem kárhoztatja, hanem csak a komikus előadásban tartja megengedhetőkné. Követeli már a szavak által való festést; megróván Gelei szabatlanságát egy mondatában, mely a villámlást rajzolja (Millyen dicső módra kocsikázik elő a setétes felhők között a fényes villámás!), maga szebben és helyesebben így fordítja le: »Szép nézni, melly hirtelen lobban fel a mennykő a terhes fellegeken s mint csap szikrázva le.« De elítéli az idiotizmusokat is, »melyek a fordítókra olly igen szoktak ragadni, hogy idegességöket magoktól gyakorta nem veszik észre.« Közéjük sorol még ilyeneket is: ez ugyan *felséges, halálra dolgozik, érdemes kapitány, százszor köszöntelek.*²⁾ Ime Kazinczy, ki még nemcsak a közönségességet kárhoztatja, de azokat a vétéseket is, melyek a legtágabb értelemben vett magyarosság ellen valók. E szigora innen hovatovább enged, míg végre felfogása e tárgyra nézve merőben átalakul. »A szép nemében minden jó, a mi szép,« írja a *Muzáron*ban.

Megjelent még a múlt században magyarul Campe *Robinsonja* 1794-ben Kolozsvárt is. A címlap, fordítójának Gyarmathi Sámuel mondja, a tudós orvost és nyelvbuvárt, a híres *Magyar Nyelvmesternek* s a finn nyelvrokonságot bizonyító *Affinitásnak*

¹⁾ Gyarmathi Sámuel fordítása.

²⁾ A *csellemet*, melylyel Gelei a *virtust* fordítja. Kazinczy nem említi.

íróját. Robinzon-fordítása egyike a legleplezetlenebb és megfoghatatlanabb irodalmi visszaéléseknek. Igen csekély számú és terjedelmű toldást s némely szabálytalanabb igeformának megigazítását kivéve, szóról szóra le van itt nyomtatva Gelei fordítása. Az első plágium s mindenestre a legvaskosabbak közül való irodalmunkban. Harmadszor jelent meg Campe könyve nyelvünkön, Vajda Péter fordításában, 1836-ban.¹⁾ Felhasználta, Gräbner munkájával együtt, Győry Vilmos is, az ifjúság számára készített s 1873-ban közzétett *Legújabb Robinzonjában*.

Defoe hőse, a pusztai szigetre vetett matróz, nemcsak a gyermekvilágban jutott népszerűsége. El lehet mondani, hogy az egész mívelt világ izlésére módosító, átalakító befolyást gyakorolt. Mély és általános érdeklődést ébresztett távoli, veszedelmes és kalandos tengeri utazások iránt, s ezt az érdeklődést a mulattató irodalom művelői mindenfelé siettek kiaknázni. A kalandozó képzelet, mely eddig legszívesebben távoli időkben s az élet magaslatain szállongott, ókori és keleti királyok, hercegek, hősök között, most inkább távoli földekre és vizekre vágyott, a földközi tenger partjainak klasszikus vidékeiről a nagy óceánon túl fekvő új világba, arany-hegyek és vademberek közé, a mesés múltból a mesés messzeségbe. Az idő és helyszín változása természetesen hozta magával a fantáziát foglalkoztató tárgyak természetének és jelentőségének átalakulását is. Nem annyira a teljes pompában s mintegy hivatása szerint megjelenő fenség képei gyönyörködtették, a hadvezéreknek született fejedelmek hősisége s a szerető lovagok kitartásának példái: inkább az egyéni erő fensége, melyet nem segít születés, szépség, szerencse, gazdagság, hanem inkább sors és természet ellene küzdenek, s bátorsága és okossága ezek ellenére aratnak diadalt.

A politikai és társadalmi élet viszonyai hosszú időn át készítették elő az izlés eme változását, melynek Defoe könyve a múlt század elején oly kiváló mértékben felelt meg. Amerika fölfedeztetése óta Európa nyugotának partvidéki nemzetei sűrűn járták a tengereket, forogtak távoli világreszekben, láttak soha nem álmodott világokat, gyűjtöttek soha nem remélt kincseket, s követtek el értők soha meg nem torolt kegyetlenségeket. A visszatértek csodálatos dolgokról hoztak hírt, s kalandjaik, viszontagságaik, tapasztalásaik és szerencséjük ámulatba ejtették

¹⁾ Campeuk egy másik, elbeszélő ifjúsági irata *Az öreg Beeshalmi a gyermekek között*, szintén még a múlt században két fordítóra talált. Az egyik Földy János, a másik veszprémi Kovács Ferencz. Az utóbbinak fordítása birtokomban van s ennek kéziratán találtam följegyezve az adatot Földy dolgozatáról.

s izgalomban tartották az itthoniakat. Az elharapózott vallási villongások, végetlenbe húzódó háborúk, a kormányok elviselhetetlen nyomása s mindezek következtül a nyomorúság hosszú ideig fentartották a vándorlásnak, a távol földeken való szerencsepróbálásnak kedvét, vagy inkább kénytelenségét. A kalandok, változások vágya nyugalmasabb viszonyok beköszöntése után is nemzedékeken keresztül megmaradt, idegenbe csalva az embereket. Az élet viszonyai irányozzák rendesen a képzeletet, még pedig vagy merőben ellentétes vagy párhuzamos irányban. A harczias korszakok ízlése vagy hősködő és véres, vagy idillien békés. A tengerparti nemzetek képzelete szívesen foglalkozott azokkal a veszedelmekkel, a tengerész-élet kalandjaival és hányatásaival, melyekkel övéi közül annyian valósággal küzdöttek. Lelköket különösen érdekelte a hősiségnek az a neme, melyet legközelebből ismertek. A mesemondó, ki könyvekben beszél, sikerre tarthat számot, ha meséi tárgyra és szellemre rokonok a házi tüzhelyek szívesen hallgatott mesemondójáéhoz. Egész Anglia tapsolt a regényírónak, ki egy szegény matróztól vette tárgyát, mint egykor a lovagkorban a magyar közönséget legjobban érdekelték a hegedősök históriás énekei, ugyanaz versben, egy kis ékesgetéssel, a mit a hadból megtért vitézi népektől cziczomázatlanul hallhattak. A többi nemzet pedig, melyek nem járták a tengereket, a magok otthonülő életével ellentétes szellem vonzotta. Az, a mi csodás, majdnem hihetetlen képekkel és eseményekkel izgatta fantáziájokat s mégis a valónak komoly varázsával hatott értelmökre. Mindennapi életök egyhangúságába legalább a képzelet hozott változatosságot és cleveniséget. Könyvek hatásának ezt az egyszerű lélektani törvényét *Róbert Péter* előbeszédében így találjuk kifejezve: »Egy olly bátor hadi vitéz, a ki e világon csak a jó hír, nagy nevezet s becsületnek szerzésében törekedik; a ki semmi veszedelemtől nem iszonyodván, a rettenetes ellenség sokasága közé kivont karddal ugrat: nem kíván holmi félnék férfiak életéről olvasni. A ki minden iszonyatos veszedelemnek azonnal hátat fordít: hanem holmi megvívhatatlan erősségeknék, számos, bátor és jó gyakorlású tábornak leírásáról, nagyobb s kisebb tüzellő szerekéről, dörgés és villámásról, szerföltt való vijaskodásról, holt s felkonczolt testekkel rakott harczpiacziáról olvasgatván, találhatja s töltheti kedvét.«

A Robinzonféle regényeknek egész özöne árasztotta el csakhamar minden nemzet irodalmát, de különösen a németet. Már 1722-ben jelentkezett egy német meg egy olasz, 1723-ban egy francia, egy szász, egy sziléziai Robinzon. Majd minden országnak, sőt minden vidéknek megszületett a maga Robinzonja; nemcsak a cseh, brandenburgi, berlini, dán, holland, ir, görög jöttek egymásután, hanem velök egy zsidó Robinzon, egy doktor, egy

leány, egy könyvárús, egy láthatatlan Robinzon, azután Robunse leányával Robingsgennel. Koch (*Compendium der deutschen Literaturgeschichte* II.) 1760-ig negyven német Robinzónádát számított össze, melyet Wolff, regénytörténetében, még huszonegygyel toldott meg. Leghíresebb és legolvasottabb volt közöttök Schnabel Lajos *Felsenburg szigete* 1731-ből. A Robinzónádoknak ez özönéből egy megjelent magyar fordításban is. Czíme: »*Róbert Péter* született ánglus Élete, és Különös Történetei, ki-is életét egy lakatlan Szigetben sok esztendőig tsudálatossan töltötte, emlékezetre méltóképen megfeleségesedett, gyermekeket nemzett, és Szenvedett sok viszontagságai után sorsával való tökéletes megelégedését el-érte.« Fordította Sz. Szent-Iványi László s kiadta Pozsonyban és Pesten 1797-ben. A könyv meséje nemcsak Defoe indítékát használja, hanem egész cselekvényét másolja, csakhogy szerelmet is kever bele. Ennélfogva a fordító regényének tanulságait meg is szerzi előbeszédében a régi gondolattal: »A szerel-metességre hajlandóbb indulatunknak tüköre lehet az ezen szemé-lyek példás állhatatossága és egymás eránt való buzgó, de egye-nes értelmű, tisztességes szeretete.« A kelet-indiai hajóra csalt Péter, törést szenvedvén, egy magányos szigetre jut. Egy idő múlva londoni mátkája, Eleonora is oda vetődik. Összekelnek s egymás szomorúságát enyhítve várják a szabadulást. Végre egy török kalózhajó hozza meg nekik, melyen Londonba jutnak s pap által is megáldatják frigyöket. E regény így a pusztá szigeten nemcsak az ős-ember, hanem mintegy az ős-család képét akarja bemutatni. Szent-Iványi lefordította e munka folytatását, *Róbert Péter második Utazását* is, mely 1802-ben jelent meg, s mint az első kötet, ez is egy rézbemetszett címképpel ékeskedik.

De volt nekünk eredeti *magyar Robinzonunk* is. Mint az angolt, ezt is egy hányatott életű ember irta, egy derék pap, kinek elfeledett emlékét megilletné egy szerény, de tisztas hely irodal-munk történetében. Szekér Alajos Joakhim szerzetes volt, egyike a nemzeti ébredés buzgó apostolainak. Egyike azoknak, kiknek lelke »elég gazdag volt, hogy két oltárnál áldozzanak« kolostoruk czelláiban, a vallásán és a hazáén. Barótinak, Révainak, Rajnis-nak, Dugonicsnak, Verseghynek utána következő, de nem méltat-lan társaságukra. E pap-írók közül többeknek sorsában a kor-viszonyok bizonyos kibékítetlenségben mutatják pályájok kettős irányát. Nem mintha íróságuk mellett megszűntek volna jó papok lenni; de életöknek arról a békéjéről, a kolostornak arról a csen-des nyugalmaról, mely társaiknak osztályrészül jutott, le kellett mondaniok. A magyar íróság akkoriban mindenkire nézve, a ki rászánta magát, küzdelem volt; rájuk nézve kétszeresen az. Min-denkinék küzdenie kellett a nemzeti művelődésnek számos, külső

és belső akadályai ellen; nekik gyakorta előljáróik ferde felfogása, gyanúsításai és szűkkebltlisége ellen is, mely világi törekvésekben nem volt képes fölismerni a szent igyekezetet. A harcban, melyet folytatni kénytelenek, könnyen megy veszendőbe lelköknek nyugalma, biztos egyensúlya s éltök békéje. A családi és polgári élet kötelekeinek, érdeklődéseinek, örömeinek híján a lelkökbe fogadott hazafias eszme annál inkább áthatja s tüzesíti egész valójokat. Mintegy vallásos életöknek lesz részévé. Érzésöknek ez összpontosítása nem egyszer meglátszik felfogásuk szűk voltán, sőt korlátoztságán is; de ez nem csökkentheti tiszteletünket irántok. Nemzetök lesz családjokká s jövője az érzésnek azzal a közvetlenségével, azzal a kizáró hevével tölti el őket, mintha vérök vérenek boldogulásáról lenne szó. Izgalomban élnek, a legszentebb reményében fenyegetett hazafinak s a félreismert, sőt nem ritkán üldözött derék törekvéseknek izgalomában. E nyugtalanság mintegy külső kifejezésre jut életök pályájának sűrű változásaiban is. Ott van Révai, ott Verseyhy és annyian egész Czuczorig.

E hányatott életű író-papok közé tartozik Szekér is. 1759-ben született Komáromban s még serdülő korában francziskánussá lett. Theológiát és filozófiát tanult, utóbb tanított Szombathelyen. 1795-ben a cisterciták rendjébe lépett át; de itt nem sokáig volt nyugodalma. Már akkor egy történeti munkájával némi írói hírett tett szert. E munka czíme: »*Magyarok eredete*, a régi és mostani magyaroknak nevezetesebb cselekedeteivel együtt«; megjelent Pozsonyban és Komáromban 1791-ben. Könyvét Szekér »azokért készíté, kik nagyobb történeti könyvekben szűkölködnek és kik előtt a deák nyelv valamennyire esméretlenebb.« A munka nagy hízagot pótoltt korában, mert az újabb ilynemű magyar történeti kézikönyvek között első volt. Svastics Ignáczé és Budai Elzsajásé később jelentek meg; amaz 1796-ban, emez pedig 1805 · 1812-ig. A nagy közönség, melyre Szekér számított, jól is fogadta könyvét. Szerette, szívesen olvasta s tiz év alatt új kiadását tette szükségessé, mely Pesten 1808-ban jelent meg. De nem hiába tette elébe a Révaiból vett jeligét: »Ezt hunyorgó szemmel az irigy nézheti!« Irigyei akadtak, kik csakugyan hunyorgó szemmel nézték Szekér törekvését. Könyveinek némely helyei miatt eretnkséggel gyanúsították s tiszteletlenséggel vádolták a szent szék iránt. A szegény franciskánus sem eretnek nem volt, sem felforgató, csak »bölcse-ség-szerető és keresztény filozofus.« József kormányának szelleme nem maradt hatástalan reá, s ez a hatás érzik történetének egyik lapján. Az Árpád-ház kihaltá után keletkezett zavarokról beszélvén, VIII. Bonifác és V. Kelemen pápák ellen fordul, majd a Zápolyát exkommunikáló VII. Kelemen ellen, kik az egyházi átkot a politikai hatalom fegyverével használták. A vallás nevében

kel ki »isten titkainak e sáfárai ellen,« kik az ezer bajjal küzdő szegény magyarnak sorsát még nehezebbé tették. Ennyi volt vétke. Előljárói szemében megbocsáthatatlan vétek. »Munkám némely homályos szemű emberek előtt nemcsak gyűlölséget okozott, hanem csaknem gigázolhatóan üldöztetésekbe is döntött.« Föllépett ellene egy »névtelen« hatalmas s tönkretette élete nyugodalmát. Mint az elkeseredett legény, ki bújában katonának csap fel, ez a szegény, üldözött szerzetes is ott keresett menedéket, a hol megszabadúlhattott zsarnokaitól, de hí maradhatott fogadásához. Tábori pap lett és a Splényi-gyalogezredbe osztatott. Ezredével vándorolt Magyarországból Ausztriába, innen Olaszországba, majd meg Erdélybe. A francia háborúk viszontagságai között hányódott ő is; ott volt a marengói csatában s haldokló földieit vigasztalva, támogatva, golyók zápora közt tett vallást isteni félelméről és emberszeretetről; a novii előrsi csapatokkal egy télen át osztotta meg a sanyarúságokat. A rastadi és lunevillei béke után térhetett vissza hazájába; előbb Erdélybe azután Pestre helyeztetett. Itt adta ki 1807-ben a *Marengói csata* leírását s *Hadi tudományát*, a következő esztendőekben pedig Magyar Robinzonjának két kötetét Hartlebeunél. 1810-ben szeptember 26-án Kolozsvárt meg halt.

Sem sorsa, sem lelki világa nem érdektelenek. Testestül-lelkestül magyar ember volt, »igaz magyar«, mint akkor mondani szokták. Politikában távol a szélsőségektől: törhetetlen hűséggel az uralkodó házhoz s konzervatív tiszteletével a felsőségnek, de nem vakon botlásai iránt. Idegenkedik minden felforgatástól; a békén megerősödött, biztos anyagi és szellemi hatalomra emelkedett magyarság: ez az ideálja. Történeti munkájában a nemzeti forradalmak nem melegítik föl; de a nemzeti dicsőség képei hevesebben dobogtatják szívét, ellenségeire szinte személyes haraggal támad. Politikai reformokért nem igen lelkesül szívében annál mélyebb gyökeret vertek a nemzeti műveltség és nyelv reformeszméi. Már itt tüzes magyar s Anyossal tart, kiből e sort írta *Robinzonja* elé: »Olyan nyelven beszélj, a milyen kenyeren tápláltatol.« Ezekben keresse a magyar magyarságának biztosítékát: »Addig tarthatjuk fel nemzeti létünket a látható világon, míglen nyelvünket virágzó állapotban látjuk.« Hivatást érzett lelkében ő is, hogy hozzájáruljon nemzete csinosodásához s a nagy cél eléréséhez, melynek ezt föltételeül tekintette. Íróvá akart lenni, nemcsak lopva, hanem egész lelkéből, egész életét téve s szánva rá. De életének bajai, izetlenségei, feljebbvalóinak üldözése megrontották pályáját. A békés kolostort a zajos táborral kellett fölcsereálnie. »A tudományokhoz megkívántató csendességtől igen távol esett.« Hányatásai között csak kis részben tölthette be a feladatot, melyet maga elé tűzött. Nem vádaskodik élete sok bajáért, de egy perczig

sem felejtí, hogy miattok csak fél munkát végezhetett. Nem a nyomorúság, viszontagságok, veszedelmek keserítik, melyek közé irigyei lökték, hanem a teljesen be nem tölthetett hivatás kínja. De töprengése mindig bizonyos nemes megadással nyilatkozik. Visszás körülményei közt, fel-felújuló keserűségében sem lankad kötelességérzete s nem megy veszendőbe lelke békéje. Tesz annyit, a mennyit tehet, s ez a kevés nemcsak kibékíti sorsával, hanem mindvégig fentartja önértetét. Ellenségeinek gyűlölködéseiről beszélve írja: »Nemcsak azon eltökéllesem, mellyekkel anyanyelvünket több elmebéli szüleményekkel gyarapítani akartam, megátoltattak, hanem éltémnek leghaszonvehetőbb része is viszontagságok között enyészett el tőlem. Ez megesett. Ezt is mint bölcsesség-szerető, mint keresztyén filozofus, tántoríthatatlan állandósággal megvetve tekintettem.« Nem szenvedélytelen ember, de kifakadásaiban több a fájdalom és önértet, mint a harag. Ez az önértet, ez a lelki béke, e nemes munka-ösztön s az általa szolgált hő vágyakozás megindító kifejezésre talál a szép sorokban, mellyekkel regénye első kötetének előszavát végzi: »Vajha azok, a kik nálomnál mint nagyobb tehetséggel bírnak, mint pedig kedvezőbb környűállásokban az isteni gondviseléstől helyheztetve vannak, tehetségeknek bár csak valamely részét mások hasznára s nemzetünk díszére fordítanak! Talán ha a mennyei csillagzat csak felényire kedvezett volna is, mint más sokaknak, a kik az időt puha henylésben töltik, hathatóssabb eszközlője lettem volna ezen czélnak, mint mostani környűállásomhoz képest lehetek. Imádom azonban az fölöttünk vigyázó isteni gondviselést, hogy mostani közepszerű sorsomban is csendes és tökéletes megelégedésű elmével áldott meg.« E sorok, mellyekben a szegény tábori pap halála előtt két évvel mintegy beszámol életével hazájának, valóban egy derék lélek világát tárják föl előttünk, melyben szerény önbírálat nemes önértettel, tiszta léleknyugalom hő lelkesedéssel, s méla fájdalom a múltasztottakon hálával párosúl az elértekért.

Szekér nevezetesebb munkáit a nagy magyar közönségnek írta: történetét úgy, mint regényét. Bessenyei gondolata látszik vezetni: a magyar tudománynak és irodalomnak a nemzet egészét kell művelnie. Szekér még egy következtetést húz e gondolatból: a nemzeti művelődésnek fő eszközlői lehetnek az asszonyok. Az új irodalomnak, nagy czélja érdekében, különös figyelemmel kell hozzájuk fordulnia. Ó maga nyilatkozataiban, ajánlásaiban ismételve fejtegeti ezt a nézetét. Még történeti munkájának írása közben is az asszonyokra gondol, kiknek »hasznosabb lészen más erkölcs-pazarló könyvek helyett illetén elmetápláló és okosságot élesítő dolgok olvasásában tölteni unalmas óráikat.« Bőveb-

ben nyilatkozik e tárgyban *Robinzonja* előtt. Emlegeti, hogy idegen országok asszonyainál mennyi ismeretet, műveltséget talált. Ezek »nemcsak a lúdról, réczéről, pujkáról, lenről, kenderről, gyapotról, búzáról, rozsról, árpáról vagy a szomszédasszony tehenének tölgyéről tudtak beszilteni, hanem egyébb fölségesebb dolgokról is olly szép értelmességgel beszillettek, a minő értelmességet ollyan rendbéli emberekben soha nem kerestem volna.« Szekér, a szerzetes, helyzeténél fogva csak a közép és alsó rendbéli magyar nőt ismeri, ki jó gazdasszony, meg van áldva házi erényekkel, de művelő befolyása majdnem semmi. Kármán és társai előtt az előkelő, úri asszony képe lebeg, ki német és francia könyveket olvas és szalon-pletykákban, módos fecsegésben tölti napjait. Ő ezt az osztályt törekszik komolyabbá, nemesebbé és magyarabbá tenni. Szekér a tyúk-ültető magyar asszonyt kívánná művelni. Egy meggyőződésből fakad a két törekvés: a magyar művelődésnek meghódítani a nőket s elősegítőjévé, támogatójává tenni befolyásukat. Kármán magyar könyvet akar a dámák kezébe adni, Szekér könyvet a gazdasszonyokéba, kiknek általában műveltsége fogyatékos. Műveltségtörténetünkben egyik mint a másik emlékezetes, úttörő igyekezet.

Különösen *Robinzonnal* célzott oda Szekér, hogy »az asszonyi nemnek ezzel is maga mulatságára egygyel több eszköze légyen, és pedig ollyan, a melly gyönyörködtesen is, tanítson is.« Világjárókat akart bemutatni s viszontagságaikban, kalandjaikban mulattatva nyújtani néprajzi, földirati és történeti ismereteket. Mindezt úgy, hogy saját nemzeti érzését is kifejezhesse benne, de meg magyar alapjával és vonatkozásaival táplálja közönségének nemzeti érzését is. Az ő világjárói magyarok; vitézségök, bátorságuk, okosságuk, lélekjelenlétök, szerencsájök mintegy magyarságuk érdeme s a magyar önérzet táplálói. De a magyar nem tengermelléki, nem világjáró nép; hogyan gyűlnek már az ő magyarjai idegen világrészekbe a nélkül, hogy mindjárt az expozícióban valami nagyon kivételest, nagyon szokatlant, s ennél fogva valószínűtlent is ne adjon? Defoe *Robinzonját* a csodálatos világba a legtermészetesebb úton juttatja; az érdeklődésnek, melyet a majdnem hihetetlen viszontagságok iránt ébreszteni tud, egyik fő eszköze, hogy a leghitehetőbb módon, a legtermészetesebben indítja meg a történetet. A rakoncátlan képzeletű angol fiú, kit iskolatársa egy tengeri útra csal: egészen természetes, ezer meg ezer esetben ismétlődő történet. De hogyan kerüljön egy magyar ember tengerekre? Szekér igen ügyesen alapította meg cselekvényét. Mindenki által ismert eseményekhez, a török háborúk viszontagságaihoz, kötötte s ezekből fejlesztette. A rév-komáromi »szüleményű« Ujvári kapitány 1716-ban, Savoyai Eugén táborában,

gróf Pálffy János alatt vitézkedett s Karlóczánál Ibrahim basa fogságába esett, kedves káplárjával, Miskeivel együtt, ki korábban Esztergomban borbélylegény volt. Sebeikből kiépülvén, Konstanstinápolyba vitték őket s itt esett találkozásuk a szintén komáromi Pusztai Péterrel, Rákóczinak kivándorolt katonájával. Ujvári személyében elmondja Szekér a maga véleményét a forradalomról, melynek veleje ez: »Szentnek és megsérthetetlennek kell lenni a fejedelem hatalmának, ha a világon a jó rendet megtartani, és mindent fejfel alá, lábbal pedig föl nem akarunk forgatni.« Ibrahim basa tengeren vitte őket magával Natóliába. Útközben hajótörést szenvedtek s afrikai szerecsenek hatalmába kerültek. Ezek a szerecsenek »nem annyira urak, mint inkább sátoros cigányok,« mondja felőlök az író, ki különben elbeszélését mindenütt olvasottságra mutató geográfiai, históriai és politikai jegyzetekkel, fölvilágosításokkal, magyarázatokkal kíséri. A vadaktól a marokkói császár követeli magának és kapja meg a magyar foglyokat. Itt sorsuk jobbra fordul, mert a császár épen a szomszéd tartományok lerajzolására keres alkalmas embereket. Az e czélből induló karavánban Ujvári és Miskei is alkalmazást nyernek. Utjoknak érdekes részletei az oroszán-vadászatok, fűtölt-sáskalakomák. Algirban, Ujvári vigyázatlansága miatt, bajba keverednek s csak nehezen szabadúlhatnak tovább. Állomásaik között legnevezetesebbek Karthagó romjai és Tunisz. Itt a. dey nagy barátsággal fogadja őket és spahijaival egy fegyvergyakorlatot is tartat előttük, melyen megjelen a fejedelem leánya, Syphonella herczegkisasszony s fátyola alól beleszeret a deli magyar huszárcapitányba. Marokkóba tengeren mennek vissza s szerencsétlenül útköznek meg egy ragúzaí hajóval. A tuniszi dey követeket és leveleket küld utánok, hogy menjenek vissza az ő országába s tanítsák meg spahijait »a huszároknak hadi fordulásaira.« A marokkói császár engedelmével vissza is akarnak térni; de útközben hajótörést szenvednek s egy lakatlan szigetre vetődnek. Itt kettesben folytatják Robinzon életét; megküzdenek az emberevőkkel s megszabadítanak egy vadleányt, ki utóbb Miskei felesége lesz. De előbb kalózok kezébe kerülnek, kik a hű káplárt elválasztják gazdájától. Miskei bejárja Egyiptomot, Nubiát, Szennárt, s a vadak közt érvágással, foghúzással nagy becsületbe jut. Spanyolországon keresztül Velenczébe ér s itt találkozik Ujvárival, ki az alatt szintén sok viszontagságon ment keresztül. A kalózok kezéből megszabadította az a tuniszi hajó, melyet Syphonella herczegkisasszony kértére a dey küldött érte. Tuniszban hamar megértik egymást kedvesével; de Ujvárinak lóhalálában kell meuekülnie, mert a török szultán gyanúba vette és halálra kerszeti. Ez nem csillapítja le ellenségeinek dühét, melyet a magyar

vitéz pártfogóin, Ben Dolhodan herczegen és testvérén, Syphonellán, töltenek. Ezekre rábizonyodik, hogy nem a dey gyermekei, hanem Horváth Bálint lippai kapitányéi, kik kicsiny korukban török fogságba estek, tehát ők is magyarok. Száműzetvén Tuniszból, Ujvári után indúlnak, kivel Génovában találkoznak s Syphonella megkeresztelkedik és összekel kedvesével. Velenczében a Márk-téren magyar szót hallanak s ráakadnak Miskeire és feleségére. Együtt indúlnak tovább s kivéve Miskeinét, a »vad aszszonyt«, ki Gradiskában meghal, mindnyájan kereskedőkül telepednek le Triesztben, a »honnand Ujvári Komáromot, Miskei pedig Esztergom környékét tetszések szerint meglátogathatják.«

E vázlatos ismertetés is bizonyíthatja, hogy Szekér tanult, lelkes és tehetséges író volt. Az ő idejében a francia heroikus regényeknek és német utánzataiknak stílje, motívumai és egész szelleme, a mi sok tekintetben elmaradt közönségünknel még kedvességben és divatban voltak. Egymásután jelentek meg s találtak olvasókra fordított regények, melyek külföldön már rég kimentek a divathól. A magyar olvasó még különösen gyönyörködött az érzékeny herczegkisasszonynak és lovagjának hosszasan epe-dező bókolásaiban. Dugonics, ez évtizedeknek legnépszerűbb regényírója, úgy szólván csak ezt a stílt hányta ki kacskaringós nemzeti sújtásokkal. Szekér számot vetett e viszonyokkal s nem szakított egyszerre a régi izléssel. Nemcsak a hasznost, tanulságost kötötte össze a mulattatóval, hanem ennek különböző formáit is egyesíteni próbálta. Az érdeklődés mellett, melyet világjáróinak kalandjai és tapasztalatai iránt ébresztetni kívánt, számolt arra az izlésre is, mely ezeknél jobban fog gyönyörködni a tuniszi herczegkisasszonynak és vándor lovagjának viszonyában, kissé bőbeszédű udvariaskodásukban, szerelmök fejlődésében s az ellenséges körülmények közt boldogulásában. Számolt a meglepő anagnorizis hatására, hogy egy afrikai herczeg és testvére voltaképen egy magyar várkapitány gyermekei. Emlékezzünk csak az akkoriban még közkedveltségben állt *Kartigám* kifejlésére: a török leányról végül kiderül, hogy valósággal egy elrablott magyar nemes-kisasszony. A lelemény, mely Szekér regényében nyilatkozik, egyáltalában nem közönséges. A csodálatos és meglepő viszontagságok között tagadhatatlanul jó érzék vezetni lehetőleg valószínű indítékok keresésére. Kiemeltük már e tekintetben, hogy milyen elhithető módon viszi tengerekre magyarjait. Magyar vonatkozásokkal át meg átszövi egész történetét, ez által mintegy nemzeti szempontból is érdekessé igyekeztvén tenni. Fő személyei ama török háborúkban esnek rabúl, melyek közül az utolsó, akkor alig húsz éve vívatott s így még élénk emlékezetben volt. Hőseinek azokat a viszontagságait, melyeken egymástól elszakadva mentek át, könyve máso-

dik kötetében váltogatva és meg-megszaggatva adja elő s ez által is fokozza az érdeklődést. A világ minden részében találnak magyarokat, de mindig valószínű helyzetekben. Így Pusztai: Konstanczinápolyban Rákóczi-emigráns; a pap, ki az üldözött vadleányt pártúl fogja, szintén magyar: a philippini szigetekre küldött jezsuita missionárius. A hazafi-érzést, honvágyat is meg-megszólaltatja hőseiben. »A nagy tenger nem Balaton, a marokkói part nem Badacsony hegye!« sóhajtják, mikor legjobban megy a dolguk Tuniszban.

Mint stilisza, különösen figyelmet érdemel Szekér. Nem mintha valami kiválóbb finomság vagy szabatoság jellemezné. Nem egy szót használ önkényesen, hibás alakban, mint a hogy a *mind* kötőszó helyett állandóan *mint*-et ír; komáromi dialektusának szabatlanságait sem tudja levetkezni (*ovnand, honnand, nyöl, porczolán*) s nagyon szereti az *i*-zést (*ítilet, miris, kintelen.*) Használ nehézkes és szokatlan kifejezéseket (*viszánol* = felel, *tavúlas-lagság* = távol.) Mindez azonban nem árt stílje folyamatosságának és könnyűségének. Korában mintegy egyéni bélyeget ad neki vonzalma az egyszerű mondathoz, még pedig nemcsak fölkiáltásokban, kérdésekben, pótló erősítésekben, mint Dugonicsnál, hanem a közönséges elbeszélés és beszélgetés folyamában is. Általában könnyen és természetesen fűzi összetett és körmondatait is, világosan és arányosan osztva szét. Az egyszerű, természetes elbeszélésben, mely magyaros a régi nehézkesség nélkül, helyenkint csinos és tetszetős keresettség nélkül, szavaiban elég kifejező feltűnőbb újítások nélkül: kétségtelenül korának jobb stiliztái közé tartozik. Nem látszik egyikhez sem csatlakozni a nyelvújítás mezején küzdő irányok közül; nyelvünk, szerinte, jó író tollán nem szűk és míveletlen. Ő maga bizonyosságot akar tenni meggyőződése mellett s a nyelvet nem ósdi maradiságában, nem is erőszakolt újításában, hanem az egyéniséghez simuló s ez által föltételezett természetes fejlődésében mutatja.

Azonban már Szekér munkája előtt, a múlt század utolsó tizedében is jelent meg egy kis könyv egy magyar Robinzonról, még pedig igaziról. A hetvenes évek végén a bécsi és pesti közönséget bizonyos izgatottságha hozta egy bajai születésű magyar szabólegény hazaérkezése Ázsiából, kinek viszontagságait a legszélesebb körökben ámulattal hallgatták és beszélték. Jelki András volt, ki mesterlegény korában Németországon vándorolt s Hollandiában, Rotterdamban katonának fogták és egy keletindiai hajóra ültették. Hajótöréseken, török kalózok rabságán menve keresztül, Khinába, Makaoba és Kantonba vetődött, majd Java szigetén, Bataviában telepedett meg, a hol egy angol leányt vett feleségül. A hollandi társaság fejének házában dolgozott; de haragját magára

vonván, nem volt soká maradása. Ceylonba került, hol a vadak már bálványuknak akarták feláldozni s csak egy indus leány szabadította meg, kivel együtt egy lakatlan földre szöktek. Itt éltek tovább egy esztendőnél, mikor a leány meghalt s Jelki visszatérhetett Bataviába. Egykori pártfogója, Parrai, már kormányzó volt s az ő révén Jelki is boldogulni kezdett. Meggazdagodott s kormánytanácsossá választatott. 1772-ben elvesztvén feleségét, meglepte a honvág s visszatért Európába. Bécsben Mária Terézia és József császár is elmondatták vele viszontagságait és megajándékozták. Hazájába térvén, Budán telepedett le, hol ötvenhárom éves korában 1783-ban meghalt.

Élete folyását, saját elbeszélése alapján, németül többször leírták. E leírások egyike Budán és Pesten jelent meg 1784-ben, mindjárt a Jelki halálát követő esztendőben ily czímmel: *Geschichte des Herrn A. Jelki, eines geborenen Ungarn*. E könyvecskét fordította le s adta ki, eredetijének megnevezése nélkül, Sándor István, a *Magyar könyvesháznak*, e híres bibliografiai munkának, s az első magyar nyugoteurópai útleírásnak szerzője. A füzet címe: »*Jelki Andrásnak*, egy született magyarnak, *Történetei*, a ki, minek utánna sok szerencsétlen eseteken, hajó töréseken, raboskodáson, és a vad emberek között életének külömbféle veszedelmein által ment volna, végtére Batáviában nevezetes tisztségekre hágot.« Kiadatott Győrött 1791-ben. Kivonatossan közölve van Kölesy és Melczer 1816-diki *Magyar Plutarchjában* is. Az érdeket lekötő, rendkívüli mozzanatokban gazdag élet képét újabban (1872.) Hevesi Lajos az ifjúság számára regényes formába öntötte.

Ezek voltak az eredeti, fordított és átdolgozott magyar Robinzonok. Közöttök volt egy, mely nem méltatlan rá, hogy a jobb külföldiek mellett foglaljon helyet: a Szekér Joakhimé. Az eredetinek mély és általános emberi alapeszméje: a mívelődő ember képe, eltűnik ugyan benne, vagy legalább jelentéktelenné lesz, de helyét siet elfoglalni egy nemzeti gondolat. A magyar ember, testi és lelki derékségénél fogva, megél a jég hátán is, boldogul és becsületet vall mindenütt. Képzett fejről és sok ismeretről tanúskodik, azután nem közönséges írói képességről és lelkes szívről, melyet a nemzeti mívelődés eszméje dobogtat. A magyar embert csak balsorsa veti világgá: bukkott forradalmak s a háború csapásai; szerencsétlenségéből tanuljon okosságot és mérsékletet; szerencséjéből és erejéből pedig, melylyel az idegen világban is megállja helyét, merítsen önbizalmat és reményt a nagy nemzeti munkához. Szekér sok tanítása között ez látszik a legfőbb tanításnak.

BRÓTHY ZSOLT.